

Polityka wschodnia w koncepcjach Kongresu Liberalno-Demokratycznego

Wstęp

Celem artykułu jest przeanalizowanie polityki wschodniej w koncepcjach Kongresu Liberalno-Demokratycznego, który działał na polskiej scenie politycznej w pierwszej połowie lat 90. XX w. Na początku autor przedstawi historię powstania Kongresu oraz przeanalizuje krótko jego działalność. Drugi rozdział zostanie poświęcony koncepcjom polityki wschodniej formułowanej w myśli politycznej KLD.

W pracy autor wykorzysta metodę historyczną¹ do ukazania genezy KLD oraz jego działalności w najnowszych dziejach Polski. Jako druga zostanie użyta metoda instytucjonalno-prawna² do analizy dokumentów partii politycznych zgromadzonych w zbiorach archiwalnych. Przy korzystaniu ze wspomnianych dokumentów autor zastosuje również technikę analizy treści³. Artykuł będzie miał charakter deskryptywno-eksplanacyjny.

Geneza i działalność Kongresu Liberalno-Demokratycznego

Początki KLD można określić na 1983 r., kiedy wydano w Gdańsku czasopismo „Przegląd Polityczny”⁴. Trzy lata później zawiązały się organizacje

¹ Por. K. von Beyme, *Współczesne teorie polityczne*, Warszawa 2007, s. 80–86.

² Por. A.J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2008, s. 126.

³ Por. E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa 2004, s. 342–343.

⁴ Por. A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989–2012*, Kraków 2013, s. 96; M. Winclawska, *Unia Wolności. Partia polityczna w okresie transformacji*, Warszawa 2010, s. 76–78; A. Arendarski, *Rozwód z PC*, „Kongres Liberalno-Demokratyczny. Biuletyn Informacyjny” 1991, nr 1, s. 1 (Archiwum Partii Politycznych Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie).

gospodarcze promujące gospodarkę wolnorynkową i prywatną przedsiębiorczość, do których zaliczały się: Krakowskie Towarzystwo Przemysłowe oraz Warszawskie Towarzystwo Gospodarcze. Kolejnym etapem był Krajowy Zjazd Towarzystw i Środowisk Liberalnych w czerwcu 1989 r. Na Zjeździe zdecydowano o powołaniu stowarzyszenia „Kongres Liberalów”. Rok później, w czerwcu 1990 r., miała miejsce Konferencja Założycielska Kongresu Liberalno-Demokratycznego. Kongres współpracował od września 1990 r. z partią Porozumienie Centrum (PC)⁵, co oznaczało, że popierał w 1990 r. kandydaturę Lecha Wałęsy na prezydenta Polski. Po wygranych przez L. Wałęsę wyborach prezydenckich na urząd Prezesa Rady Ministrów został desygnowany członek KLD Jan Krzysztof Bielecki. Rząd J.K. Bieleckiego otrzymał wotum zaufania w styczniu 1991 r. i funkcjonował do grudnia 1991 r. Wraz ze wzrostem poparcia dla KLD partia dążyła do usamodzielnienia się. W tym celu w marcu 1991 r. zrezygnowała ze współpracy z PC, argumentując to przekształceniem PC w partię chadecką⁶. W X kadencji Sejmu (lata 1989–1991) Kongres posiadał swoich przedstawicieli (w ramach Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego), którzy dostali się do Sejmu w wyniku wyborów z czerwca 1989 r.⁷ W czerwcu 1990 r. powstała Parlamentarna Grupa Liberalno-Demokratyczna, której członkowie byli nazywani „liberałami z OKP”⁸. W wyborach do parlamentu z października 1991 r. KLD zdobył 37 mandatów poselskich oraz 6 senackich⁹. W wyborach parlamentarnych z września 1993 r. Kongres uzyskał tylko jeden mandat senatorski, w Sejmie nie posiadał reprezentantów¹⁰. W obliczu słabego poparcia i niepowodzenia w wyborach V Krajowa Konferencja KLD wyraziła zgodę na zawarcie porozumienia z Unią Demokratyczną (UD) w celu stworzenia nowej partii politycznej. W kwietniu

⁵ Por. A. Dudek, op.cit., s. 112.

⁶ A. Gargas, M. Wojciechowski, *Partie polityczne w Polsce*, Gdańsk 1991, s. 37. Por. K.A. Wojtaszczyk, *Partie polityczne w państwie demokratycznym*, Warszawa 1998, s. 146–149.

⁷ A.K. Piasecki, *Wybory w Polsce 1989–2011*, Kraków 2012, s. 51.

⁸ D. Tusk, *Idee gdańskiego liberalizmu*, Gdańsk 1998, s. 39.

⁹ A. Dudek, op.cit., s. 184–185.

¹⁰ Ibidem, s. 285–286.

1994 r. odbył się Kongres Zjednoczeniowy UD i KLD, na którym zdecydowano o powołaniu nowej partii politycznej o nazwie Unia Wolności¹¹.

Kongres był zwolennikiem demokratycznego kapitalizmu, państwa ograniczonego prawem. Zdaniem partii państwo powinno było zachowywać neutralność w sprawach światopoglądowych¹². Partia postulowała zachowanie laickości przez państwo i opowiadała się za integracją europejską¹³. Popierano bikameralny parlament, silne umocowanie urzędu prezydenta w systemie organów władzy oraz rząd posiadający narzędzia administracyjno-kontrolne. Równocześnie proponowano decentralizację Polski, dając większą samodzielność wspólnotom lokalnym¹⁴.

Liderami KLD byli m.in. Jan Krzysztof Bielecki, Janusz Lewandowski, Donald Tusk, Paweł Piskorski oraz Andrzej Halicki. Organami KLD były: Konferencja Krajowa (wyznaczała kierunki działalności partii, wybierała skład Rady Politycznej), Rada Polityczna (wyznaczała działania partii i stanowiła regulamin wewnętrzny), Zarząd Główny (wykonywanie programu partii, zarządzanie KLD i reprezentowanie partii na zewnątrz) i Sekretariat Generalny (organ wykonawczy Zarządu Głównego)¹⁵.

Od kwietnia 1992 r. funkcjonowała organizacja młodzieżowa partii Młodzi Liberałowie. Jej oddziały znajdowały się m.in. w Gdańsku, Krakowie, Poznaniu, Radomiu, Szczecinie i we Wrocławiu. Młodzi Liberałowie za cel stawiali sobie włączenie młodzieży ze szkół ponadpodstawowych do udziału w polityce. Realizacji głównego celu młodzieżówki miały służyć takie inicjatywy, jak Szkoła Młodego Polityka, współpraca z organizacją młodzieżową niemieckiej Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (niem. Christlich Demokratische Union Deutschlands, CDU) Junge Union¹⁶.

¹¹ M. Winclawska, op.cit., s. 78. Por. D. Szczepański, *Unia Wolności. Założenia programowe i działalność (1994–2005)*, Rzeszów 2013, s. 18–45.

¹² J. Czerwiec i in., *Partie polityczne w Polsce*, Warszawa 1991, s. 35. Por. R. Skarzyński, *Pomiędzy radykalizmem a konserwatyzmem. Główne idee polityczne gdańskich liberałów i Kongresu Liberalno-Demokratycznego w latach 1983–1992*, „Studia Polityczne” 1994, nr 3, s. 59–71.

¹³ A. Dudek, op.cit., s. 96.

¹⁴ J. Czerwiec i in., op.cit., s. 35.

¹⁵ *Kongres Liberalno-Demokratyczny. Statut*, Warszawa 1991, s. 6–9 (Archiwum Partii Politycznych Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie).

¹⁶ J. Protasiewicz, *Rok – jaki był, jaki będzie*, „Kongres Liberalno-Demokratyczny.

Kongres współpracował z Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim, Związkiem Górnośląskim, Unią Wielkopolską oraz Niezależnym Zrzeszeniem Studentów. Partia wydawała także czasopisma partyjne noszące tytuły: „Biuletyn informacyjny” oraz „Przegląd Tygodniowy”¹⁷.

Stosując kryterium ideologiczne można powiedzieć, że KLD był partią liberalną o charakterze prawicowym, na co wskazywały odwołania w programie partii do takich kwestii, jak m.in. wolność obywateli, wolny rynek, własność prywatna, projekt systemu prezydencko-parlamentarnego. Według kryterium genetycznego była to partia postsolidarnościowa¹⁸.

Polityka wschodnia Kongresu Liberalno-Demokratycznego

Polityka wschodnia nie była traktowana przez KLD jako główny kierunek polskiej polityki zagranicznej. W dokumentach programowych pisano, że „za podstawowy w międzynarodowej aktywności Polski należy uznać kierunek zachodni”¹⁹. Polityka zachodnia miała polegać na europeizacji działań i obszarów życia politycznego, m.in. przy tworzeniu systemu parlamentarnego, prorynkowej atmosfery gospodarczej oraz budowaniu społeczeństwa obywatelskiego. Celem Polski według KLD miała być integracja z Europejską Wspólnotą Gospodarczą (EWG) oraz Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO)²⁰.

Kongres w założeniach programowych zauważał, że Polska posiada takie położenie na mapie Europy, które pozwala zawierać porozumienia regionalne, sprzyjające i prowadzące do integrowania cywilizacji zachodniej²¹.

Biuletyn Informacyjny” 1992, nr 9 (17), s. 4 (Archiwum Partii Politycznych Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie).

¹⁷ J. Czerwiec i in., op.cit., s. 36.

¹⁸ K. Kowalczyk, *Rodziny partii politycznych w III RP*, [w:] *Partie i system partyjny III RP*, red. K. Kowalczyk, Toruń 2011, s. 229–231.

¹⁹ *Szansa dla Polski*, „Kongres Liberalno-Demokratyczny. Biuletyn Informacyjny” 1991, nr 8, s. 6 (Archiwum Partii Politycznych Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk).

²⁰ Ibidem.

²¹ Por. Ł. Danel, *Koncepcje polskiej polityki zagranicznej po 1989 roku w programach głównych partii nurtu liberalno-konserwatywnego*, [w:] *Polskie ugrupowania liberalne*, red. Ł. Tomczak, Wrocław 2010, s. 84–85.

W ramach takich porozumień dostrzegano m.in. potrzebę współpracy z państwami leżącymi na wschód od Polski: Rosją, Litwą, Łotwą i Estonią²².

W 1989 r. partia stwierdzała, że należy ostrożnie podchodzić do trwającej dekompozycji Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) przy równoczesnym podjęciu próby uwolnienia Polski od wpływów ZSRR na polską politykę zagraniczną. Postulowano odejście od ideologizacji celów polityki zagranicznej, które były narzucane Polsce przez komunistyczne imperium. Opowiadano się za likwidacją organizacji podtrzymujących „porządek jałtański”: Radę Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG)²³ oraz Układ Warszawski (UW)²⁴. W ocenie partii przed polską polityką wschodnią stało zadanie wypracowania równorzędnych kontaktów z ZSRR i zabiegającymi o niezależność i suwerenność dotychczasowymi republikami związkowymi. Kongres dostrzegał znaczenie niepodległości Litwy, Białorusi i Ukrainy dla bezpieczeństwa i niezależności Polski. W celu uwiarygodnienia intencji Polski wobec wschodnich narodów proponowano, aby rząd oficjalnie zrezygnował z upominania się o jakiegokolwiek tereny nowo powstałych państw, które w przeszłości wchodziły w skład państwa polskiego²⁵.

Kongres głosił, że państwa powstające po rozpadzie ZSRR w Europie Środkowo-Wschodniej powinny mieć prawo do pełnej niepodległości i suwerenności przy równoczesnym ukierunkowaniu własnej polityki zagranicznej na integrację europejską z państwami Zachodu. Kraje Europy Zachodniej miały być przykładem dla Litwinów, Białorusinów i Ukraińców²⁶.

²² J. Czerwiec i in., op.cit., s. 35.

²³ Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej – organizacja gospodarcza grupująca państwa tzw. bloku wschodniego (komunistyczne) związane z ZSRR, mająca za zadanie koordynację współpracy gospodarczej; istniała w latach 1949–1991; RWPG powstała jako przeciwwaga dla Organizacji Europejskiej Współpracy Gospodarczej; siedziba RWPG znajdowała się w Moskwie, stolicy ZSRR.

²⁴ Układ Warszawski – układ polityczno-militarny, w skład którego wchodziły kraje tzw. bloku wschodniego, na czele z ZSRR; UW, który był przeciwwagą dla NATO istniał w latach 1955–1991; dowództwo UW, któremu podlegały dowództwa wojsk państw członkowskich znajdowało się w Moskwie.

²⁵ M. Sienkiewicz, *Współczesne polskie nurty polityczne wobec Ukrainy, Białorusi i Litwy w latach 1989–1999*, Wrocław 2005, s. 52–53.

²⁶ Ibidem, s. 53.

W 1990 r. w *Deklaracji programowej KLD* znajdowały się zapisy o potrzebie istnienia suwerennych i wolnych narodów w Europie Środkowo-Wschodniej, która mogła się ziszczyć w postaci nieskrępowanego prawa do wchodzenia w sojusze gospodarcze, polityczne i militarne. Narody sąsiadujące na wschodzie z Polską (Białorusini, Litwini i Ukraińcy) były uznawane za bezpośrednich sąsiadów, którzy w opinii Kongresu mogli decydować o samostanowieniu i funkcjonowaniu w strukturach politycznych (np. w NATO). Odnosząc się do wschodnich sąsiadów wybijających się na niepodległość, życzone, „aby wolność była udziałem wszystkich, a zarazem nie zagrażała wolności innych”²⁷. Wskazywano na konieczność uwzględnienia geopolitycznych realiów, w jakich znajdowała się Polska. W stosunkach naszego kraju z istniejącym wówczas ZSRR postulowano wprowadzenie relacji o charakterze partnerskim, traktujących z szacunkiem wzajemną podmiotowość na arenie międzynarodowej. Widziano konieczność porzucenia ze strony ZSRR polityki imperialistycznej wobec krajów Europy Środkowo-Wschodniej wybijających się na niepodległość. Takie zapisy powinny być się znaleźć zdaniem KLD w porozumieniu polsko-radzieckim. W dokumencie programowym Kongresu stwierdzano, że wartości niesione przez liberalizm były gwarantem poprawnych relacji międzypaństwowych w Europie Środkowo-Wschodniej²⁸.

W *Tezach z hotelu „Marriott”*, które zostały zaprezentowane w listopadzie 1990 r. stwierdzano, iż Polska przechodziła okres przekształceń gospodarczo-politycznych przy równoczesnym rozpadzie ZSRR. Proponowano zmianę środka ciężkości w polskiej polityce zagranicznej i odrzucenie podległości interesom ZSRR – miało to pokazać Polakom, iż Polska staje się podmiotem stosunków międzynarodowych. Od tej pory polska polityka zagraniczna miała mieć charakter proeuropejski, a nie jak dotąd zgodny z interesami radzieckimi²⁹. Krytykowano zachowanie polskiego rządu wobec obalenia muru berlińskiego (listopad 1989 r.) przy równo-

²⁷ *Deklaracja programowa Kongresu Liberalno-Demokratycznego*, [w:] *Bezpieczeństwo zewnętrzne państwa w polskiej myśli politycznej po 1989 roku. Wybór źródeł*, red. A. Lewandowski i in., Toruń 2012, s. 131–132.

²⁸ *Ibidem*, s. 132.

²⁹ *Tezy z hotelu „Marriott”*, [w:] *op.cit.*, red. D. Tusk, s. 215.

czesnej zachowawczej i ostrożnej polityce wobec ZSRR. W partii dostrzeżano zależności pomiędzy polityką zagraniczną prowadzoną wobec zachodnich sąsiadów a wschodnimi państwami. Budując poprawne relacje z Niemcami postulowano równocześnie utrzymywanie aktywnych kontaktów z ZSRR. W tym celu polscy dyplomaci musieli posiadać zdolność (według dokumentów partii) „gry na dwóch fortepianach”. Opowiadano się za prowadzoną przez polski rząd polityką dwutorowości, która polegała na popieraniu niepodległości republik związkowych ZSRR i nawiązywaniu z nimi kontaktów dyplomatycznych przy równoczesnym utrzymywaniu relacji z rozpadającym się ZSRR i jego rządem. Pozytywnie na relacje z Białorusinami, Litwinami i Ukraińcami miały wpłynąć korzystne warunki handlowe i udogodnienia turystyczne³⁰.

Odnosząc się do relacji z ZSRR widziano przeszkody utrudniające poprawne stosunki, m.in. lata dominacji radzieckiej nad Polską po II wojnie światowej i skutki propagowania ideologii komunistycznej. W 1990 r. Kongres dostrzegał nadal pewne elementy przeszkadzające w budowaniu pozytywnych kontaktów: funkcjonowanie baz armii radzieckiej w Polsce, nieopłacalne (nazywane przez KLD „absurdalnymi”) zasady regulacji finansowych na obszarze RWPG, do której należała Polska. Proponowano odrzucenie uzależnienia gospodarczo-politycznego od ZSRR i zrationalizowanie polityki wobec największego wschodniego sąsiada w taki sposób, aby nie wprowadzić napięcia we wzajemnych kontaktach. W dokumentach programowych partii pisano o konieczności rozwiązania UW, a przynajmniej jego przekształceniu. Układ Warszawski był postrzegany jako efekt konferencji jałtańskiej (luty 1945 r.). Jego funkcjonowanie mogło mieć sens w przypadku uczestnictwa w nim wolnych państw, niezmuszanych przez jakiegokolwiek mocarstwo do członkostwa w UW. Podsumowując zapisy programowe KLD, można stwierdzić, że funkcjonowanie Polski w RWPG i UW było uważane za nieopłacalne i niepożądane dla interesów naszego kraju³¹. Zamierzenia Polski w kontekście polityki wschodniej oddawało stwierdzenie zawarte w *Tezach z hotelu „Marriott”*: „[...] do Za-

³⁰ Ibidem, s. 216. Por. P. Malewicz, *Polska „polityka wschodnia” w latach 1989–1991*, Toruń 2008, s. 106–107.

³¹ *Tezy z hotelu „Marriott”*, [w:] op.cit., red. D. Tusk, s. 216–217.

chodu bardziej jeszcze aspirujemy, niż pasujemy, od Wschodu natomiast chcemy polityczne uciec”³².

Za tożsame z poglądami KLD można uznać założenia polityki wschodniej prowadzonej przez Krzysztofa Skubiszewskiego, który był ministrem spraw zagranicznych w rządzie J.K. Bieleckiego (a także w innych rządach, w których istotną rolę odgrywali przedstawiciele partii liberalnych, np. UD). Podstawowym założeniem jego polityki wschodniej popieranej m.in. przez Kongres było wpisanie działań wobec strefy postsowieckiej w szerszy program polityki europejskiej. Polska w kontaktach z obszarem postsowieckim miała promować prawa człowieka, wzmacnianie suwerenności nowych państw i ustrój demokratyczny. Krzysztof Skubiszewski uważał, że w relacjach z Litwą, Białorusią i Ukrainą należy stosować zasady przyjęte w Europie Zachodniej. Jednocześnie był świadomy ograniczeń polityki wschodniej ze strony Polski, gdyż sytuacja za wschodnią granicą była dynamiczna i nieprzewidywalna. Polska miała zachowywać neutralność w sytuacji nieporozumień pomiędzy byłymi republikami radzieckimi. W opinii K. Skubiszewskiego duże znaczenie dla stabilizacji w Europie Środkowo-Wschodniej miały relacje pomiędzy Rosją i Ukrainą. Spory pomiędzy nimi wpływały także negatywnie na sytuację Polski. Postulował zaproszenie Litwy, Białorusi i Ukrainy (oraz innych państw powstałych w Europie Wschodniej) do Rady Państw Morza Bałtyckiego³³, Grupy Wyszehradzkiej³⁴ i Inicjatywy Środkowoeuropejskiej³⁵. Pojawienie się niepodległych państw za wschodnią granicą Polski, oddzielających Polskę od Rosji było zdaniem K. Skubiszewskiego korzystne dla sytuacji geopolitycznej. Zauważał, że intensywne relacje z Litwą, Białorusią i Ukrainą nie mogą przysłonić kontaktów z Rosją. Należało unikać sytuacji, w której Rosja odebrałaby taką współpracę jako zamiar odcięcia Rosji od Europy. Polska, utrzymując kontakty z Rosją i starając się o akcesję do struktur polityczno-

³² Ibidem, s. 217.

³³ Rada Państw Morza Bałtyckiego – organizacja międzynarodowa zainicjowana przez Niemcy i Danię; funkcjonuje od 1992 r.; Polska jest jej członkiem.

³⁴ Grupa Wyszehradzka – nieformalne forum współpracy Polski, Czech, Słowacji i Węgier; powstała w 1991 r.

³⁵ Inicjatywa Środkowoeuropejska – forum współpracy państw Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej; funkcjonuje od 1992 r.; Polska jest jej członkiem.

-militarnych świata zachodnioeuropejskiego (Unia Europejska, NATO), mogła pełnić rolę łącznika między Europą Zachodnią i Wschodnią³⁶.

Oprócz formułowania postulatów Kongres nawiązywał kontakty z partiami politycznymi z nowo powstałych państw na Wschodzie. W ramach Europejskiej Unii Demokratycznej (EDU), KLD utrzymywał kontakty i uczestniczył w spotkaniach w Rosji, m.in. z Demokratyczną Partią Rosji kierowaną przez deputowanego Nikołaja Trawkina. Kongres utrzymywał także relacje z liberalnymi grupami politycznymi na Białorusi, m.in. z Grodna³⁷.

Wiosną 1991 r. premier J.K. Bielecki (KLD) uważał, że polska polityka wschodnia powinna działać także w sferze gospodarczej. Celem miało być znalezienie rynków zbytu dla polskich produktów, gdyż państwa EWG miały problemy z własną nadprodukcją. Zazaczył, że zadaniem Polski jest prowadzenie dwutorowej polityki wschodniej: wobec ZSRR i nowo powstających państw na wschodzie. Nowe kraje ogłaszające swoje powstanie na gruzach ZSRR w ocenie J.K. Bieleckiego były nastawione na handel z Polską, lecz nie były w stanie zapłacić za towary. Oceniał, że waluta rosyjska, jaką był rubel (posiadana przez ogłaszające niepodległość republiki związkowe), była bezwartościowa i nie podlegała wymianie. Stwierdzał, że Polska za szybko zdecydowała się na płatności dolarowe w handlu międzynarodowym – rozwiązaniem takiej sytuacji w handlu ze wschodnimi sąsiadami mogło być wprowadzenie clearingu dewizowego³⁸.

W maju 1991 r. w *Programie cetniewskim* KLD poruszało m.in. sprawy polityki wschodniej. Stwierdzano, że zagrożenia z za wschodniej granicy wpływały na kształtowanie się geopolitycznej wyobraźni Polaków. Polska polityka zagraniczna była uzależniona od położenia pomiędzy prowadzącymi politykę podbojów Rosją a Niemcami – w „strefie buforowej”. Osłabienie ekspansjonizmu ZSRR w latach 80. XX w. doprowadziło do zmian geopolitycznych i pozwoliło narodom Europy Środkowo-Wschodniej sa-

³⁶ M. Sienkiewicz, op.cit., s. 113–115.

³⁷ T. Siemoniak, *KLD na arenie międzynarodowej*, „Kongres Liberalno-Demokratyczny. Biuletyn Informacyjny” 1991, nr 8, s. 8 (Archiwum Partii Politycznych Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie).

³⁸ J.K. Bielecki i in., *Polski przypadek*, „Kongres Liberalno-Demokratyczny” 1991, nr 2, s. 4 (Archiwum Partii Politycznych Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie).

modzielnie decydować o kierunkach rozwoju i przystępowaniu do sojuszy militarno-politycznych. Prognozowano, że stopniowa dekompozycja totalitarnego ZSRR doprowadzi do powstania nowych państw o ustroju demokratycznym. Taki rozwój sytuacji oceniano jako korzystny dla polskich interesów. Widziano możliwość wsparcia wschodnich narodów doświadczeniem polskich przemian ustrojowych z 1989 r. (porozumienie opozycji i rządu, wybory itp.) i przy tworzeniu demokratycznego kapitalizmu³⁹. Kongres postulował współpracę gospodarczą z Litwą, Łotwą, Estonią i Rosją w ramach obszaru bałtyckiego⁴⁰.

W czerwcu 1991 r. na łamach partyjnego biuletynu D. Tusk wypowiedział się na temat polityki wschodniej w koncepcjach KLD. Przewodniczący partii widział konieczność opuszczenia Polski przez wojska radzieckie, poparcie dla republik ZSRR deklarujących niepodległość przy zachowaniu racjonalnego i ostrożnego stosunku do ZSRR. Pomimo odzyskania przez Polskę niepodległości lider KLD zaznaczał, że istnieją powiązania gospodarcze ze strukturami bloku wschodniego. Realistyczne podejście do polityki wschodniej wymagało zdaniem D. Tuska uwzględnienia zależności politycznych i gospodarczych, tak aby nie przynosiło strat polskiemu handlowi na Wschodzie. W kwestii bezpieczeństwa szef KLD proponował powiązanie Polski i nowo powstałych państw w Europie Środkowo-Wschodniej z USA, porzucając Układ Warszawski⁴¹.

W dokumencie *Szansa dla Polski* z listopada 1991 r. odnoszono się do nowo powstałych państw na wschodzie w wyniku stopniowego rozpadu ZSRR – Ukrainy, Litwy i Białorusi. Wobec wymienionych krajów należało zdaniem KLD postępować w sposób delikatny, bez wysuwania jakichkolwiek roszczeń i proponować konstruktywne formy współpracy. Rosję postrzegano jako prawnego i politycznego następcę ZSRR, dlatego prognozowano polityczno-militarny charakter relacji, np. w kwestii wyjazdu z Polski żołnierzy radzieckich. Równocześnie zastrzegano, że współpraca

³⁹ *Program cetniewski. Polska: ku demokratycznemu kapitalizmowi*, [w:] op.cit., red. D. Tusk, s. 261.

⁴⁰ Ibidem, s. 262.

⁴¹ D. Tusk, A. Halicki, *Nowa Polska w Europie. Rozmowa z Donaldem Tuskiem – przewodniczącym Zarządu Głównego KLD*, „Kongres Liberalno-Demokratyczny. Biuletyn Informacyjny” 1991, nr 3, s. 3 (Archiwum Partii Politycznych Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie).

z Rosją musi uwzględniać zagrożenia gospodarcze, tym bardziej że w Rosji wówczas dochodziło do przemian ekonomicznych⁴².

W tym samym czasie na łamach biuletynu partyjnego KLD prowadzono rozważania na temat miejsca Polski w Europie. Uważano, że Polska nie musi już wybierać pomiędzy Rosją a Niemcami. W nowej sytuacji upadającego ZSRR Polska powinna była zmienić akcenty w polityce zagranicznej, która po II wojnie światowej musiała wpisywać się w interesy ZSRR. Stwierdzano, że Polska powinna zmierzać w kierunku EWG współpracując z Niemcami, żeby uniknąć wejścia w struktury powstałej po dekompozycji imperium radzieckiego Wspólnoty Euroazjatyckiej, w której główną rolę odgrywała Rosja⁴³. Opowiadano się za wejściem Litwy, Łotwy, Estonii, Białorusi i Ukrainy do EWG. Przemiany na Wschodzie i rozpad ZSRR były historyczną szansą dla Polski pozwalającą zmienić relacje z Rosją z podporządkowania na równorzędne. W ocenie autorów biuletynu upadek I i II Rzeczypospolitej był spowodowany niekorzystną sytuacją geopolityczną w Europie Środkowo-Wschodniej oraz słabością polskiej myśli politycznej. Uważano, że pozycja Polski w odległej historii była zależna od nastawienia ówczesnych agresywnych sąsiadów: Niemiec i Rosji. W 1991 r. istniał inny układ geopolityczny pozwalający Polsce na samodzielność i zmianę swojej polityki zagranicznej. Twierdzono, że Rosja utraciła „imperium zewnętrzne”, a w 1991 r. trwał proces rozpadu jej „imperium wewnętrznego”. Prognozowano, że Polska będzie równoprawnym partnerem dla Rosji, gdy stanie się rzeczywistym rywalem dla Rosji w Europie Wschodniej. W kontakty polsko-rosyjskie zawsze wpisywała się rywalizacja o Ukrainę. W przeszłości Polska dla wschodnich narodów nie miała atrakcyjnej oferty, a jedynie kojarzyła się narzuceniem i podporządkowaniem, m.in. poprzez realizację tzw. idei jagiellońskiej (idealizowanej w Polsce), która dla wschodnich sąsiadów była nie do zaakceptowania. Odżegnywano się od projektów federacji polsko-ukraińskiej i haseł powrotu Lwowa do Polski. Popierano niezwłoczne zaakceptowanie państwowości Ukrainy, a także wspieranie środowisk (lobby) głoszących, że korzystna

⁴² *Szansa dla Polski. Program dla koalicji*, [w:] op.cit., red. D. Tusk, s. 272.

⁴³ L. Mażewski, M. Żeglin, *Polska w Europie*, „Kongres Liberalno-Demokratyczny. Biuletyn Informacyjny” 1991, nr 7, s. 14 (Archiwum Partii Politycznych Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie).

dla Ukrainy będzie droga do integracji europejskiej poprzez współpracę z Polską. Przywoływano trafny cytat Juliusza Mieroszewskiego⁴⁴ z paryskiej „Kultury”: „Im więcej będzie się liczył ambasador polski w wolnym Kijowie – tym więcej będzie się liczył ambasador Polski w Moskwie”⁴⁵.

W materiałach programowych napisanych na III Konferencji Krajowej KLD w styczniu 1992 r. znajdował się projekt programu dotyczącego polityki zagranicznej Polski. W projekcie programu jako bezpośrednich sąsiadów Polski wymieniono m. in. Ukrainę, Białoruś, Litwę i Rosję. W odniesieniu do nowo powstałych państw na wschodzie KLD respektował ich prawo do wolności i decydowania o członkostwie w strukturach polityczno-militarnych, i ile nie godziło to w wolność innych państw i narodów⁴⁶. Wydarzenia na terenach byłego ZSRR określano jako „kryzysowe”, co przekładało się na nową sytuację geopolityczną za wschodnią granicą Polski. Oceniano, że należy unikać chaosu na wspomnianym obszarze, gdyż może doprowadzić on do wojny z wykorzystaniem broni atomowej. Taka sytuacja zaprzepaściłaby także unormowanie relacji gospodarczych na obszarze byłej radzieckiej strefy wpływów, co nie byłoby korzystne dla Polski. W związku z tym postulowano utrzymanie pozytywnych kontaktów ze wszystkimi państwami na wschodzie⁴⁷.

Kongres określał nowo powstałą niepodległą Ukrainę (sierpień 1991 r.) jako mocarstwo regionalne. W dokumencie KLD wyrażano zadowolenie, że Polska jako pierwsza na świecie uznała ukraińską państwowość (grudzień 1991 r.). W ocenie partii Ukraina posiadała duży potencjał, który

⁴⁴ Juliusz Mieroszewski (1906–1976) – jeden z autorów wydawanej na emigracji paryskiej „Kultury”; autor koncepcji ULB (Ukraina, Litwa, Białoruś), która zakładała istotne znaczenie suwerennej Ukrainy, Litwy i Białorusi dla bezpieczeństwa Polski – podporządkowanie państw obszaru ULB Rosji prowadzi w myśl tej koncepcji do dominacji Rosji nad Polską. Por. J. Mieroszewski, *Polityczne neurozy*, Paryż 1967, passim; J. Mieroszewski, *Materiały do refleksji i zadumy*, Paryż 1976, passim; J. Mieroszewski, *Modele i praktyka*, Kraków 1981, passim; J. Mieroszewski, *Finał klasycznej Europy*, Lublin 1997, passim; J. Mieroszewski, *Listy z Wyspy. ABC polityki „Kultury”*, Paryż–Kraków 2012, passim.

⁴⁵ L. Mażewski, M. Żeglin, *Polska w Europie*, „Kongres Liberalno-Demokratyczny. Biuletyn Informacyjny” 1991, nr 7, s. 15 (Archiwum Partii Politycznych Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie).

⁴⁶ *Polityka zagraniczna Polski (projekt)*, [w:] op.cit., red. D. Tusk, s. 280.

⁴⁷ Ibidem, s. 281–282.

dawał jej możliwości owocnego współdziałania razem z Polską na rzecz stabilności politycznej w Europie Środkowo-Wschodniej. Proponowano zaproszenie Ukrainy do współpracy międzynarodowej, np. w ramach Grupy Wyszehradzkiej⁴⁸.

W 1992 r. KLD prognozował, iż Rosja po przeobrażeniach swojej gospodarki w wolnorynkową i posiadając duże zasoby surowców naturalnych będzie głównym aktorem stosunków międzynarodowych w Europie Wschodniej, a także stanie się pożądanym partnerem gospodarczym dla Zachodu⁴⁹.

W kwestii Litwy KLD wyrażał zadowolenie z zawarcia porozumienia polsko-litewskiego we wrześniu 1991 r., które dawało szansę na unormowanie warunków życia Polonii na Litwie na poziomie prawodawstwa europejskiego (kwestia szkolnictwa, pisowni nazwisk itp.). Partia oceniała także pozytywnie kontakty gospodarcze z Białorusią. Zdaniem Kongresu racje Polski z Litwą, Łotwą i Estonią można było budować w ramach współpracy państw regionu nordycko-bałtyckiego, co mogło przyczynić się do zadbania o interesy mniejszości polskiej na Litwie⁵⁰.

Kongres podobnie jak inne polskie partie liberalne z I połowy lat 90. XX w. opowiadał się za unikaniem sporów z Litwinami, Białorusinami i Ukraińcami na tle historycznym. Odwoływanie się do zaszłości historycznych mogło zdaniem polityków partii wnieść szkodliwe emocje i wartości do wzajemnych stosunków, a także uaktywnić środowiska populistyczne w poszczególnych państwach⁵¹.

W 1992 r. w wydawanym przez Fundację Liberalistów z Gdańska (czasopismo związane z KLD) J.K. Bielecki odnosił się do ówczesnej sytuacji geopolitycznej Polski. Oceniał, że rozpad ZSRR przyczynił się do zaistnienia najlepszego od kilku wieków położenia geopolitycznego Polski. Zauważał, że powstałe na gruzach ZSRR kraje wyznają podobne wartości jak Polska – m.in. demokrację – i opowiadają się za wolnym rynkiem. Postulował zawarcie umów międzynarodowych z nowo powstałymi państwami w Europie Środkowo-Wschodniej oraz wycofanie z Polski jednostek armii

⁴⁸ Ibidem, s. 282.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem, s. 282–283.

⁵¹ M. Sienkiewicz, op.cit., s. 193.

radzieckiej. Zdaniem J. K. Bieleckiego Polska nie leżała już pomiędzy dwoma imperiami: niemieckim i sowieckim. Polska znajdowała się pomiędzy popierającymi europejskie aspiracje demokratycznymi Niemcami oraz państwami powstałymi po rozpadzie ZSRR. Od tej pory Polska znajdowała się pomiędzy EWG a państwami wschodnimi: Litwą, Białorusią, Ukrainą i Rosją. Metodą prowadzenia wzajemnych kontaktów był dialog⁵².

Przedstawiciele KLD utrzymywali także kontakty z przedstawicielami partii politycznych zza wschodniej granicy. W lipcu 1992 r. odbyło się spotkanie D. Tuska (KLD) z przewodniczącym Zjednoczonej Demokratycznej Partii Białorusi (ZDPB) Aleksandrem Dobrowolskim. Wcześniej grupa posłów na czele z J. K. Bieleckim udała się na zaproszenie ZDPB na Białoruś. Wspomniana białoruska partia była partnerem do rozmów, ponieważ podobnie jak Kongres opowiadała się za przemianami prorynkowymi. Obie formacje polityczne podpisały umowę o współpracy. Przedstawiciele ZDPB przygotowujący się do wyborów parlamentarnych prowadzili rozmowy z liderami KLD (J.K. Bielecki, J. Lewandowski, Grzegorz Schetyna i D. Tusk) na temat prowadzenia kampanii wyborczej, tworzenia dokumentów programowych oraz odwiedzili Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową w Gdańsku⁵³.

W *Uchwale programowej KLD* z października 1992 r. stwierdzano, że polska polityka zagraniczna (w tym wschodnia) powinna zmierzać do zapewnienia bezpieczeństwa i wzmocnienia suwerenności Polski⁵⁴. Uważano, że członkostwo Polski w Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE)⁵⁵ umożliwi utrzymanie pokoju w Europie oraz będzie podstawą do utrzymywania relacji z państwami powstałymi na wschodzie po dekompozycji ZSRR: Ukrainą, Rosją, Litwą oraz Białorusią. Oceniano,

⁵² J.K. Bielecki, *Polska i świat*, „Przegląd Polityczny” 1992, nr 3 (16), s. 34.

⁵³ T. Siemoniak, *Goście z Białorusi*, „Kongres Liberalno-Demokratyczny. Biuletyn Informacyjny” 1992, nr 5 (13), s. 2 (Archiwum Partii Politycznych Instytutu Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie).

⁵⁴ *Uchwała programowa Kongresu Liberalno-Demokratycznego*, [w:] op.cit., red. D. Tusk, s. 301.

⁵⁵ Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie – rozmowy na poziomie rządowym dotyczące bezpieczeństwa międzynarodowego; uczestnikami KBWE były kraje Europy, USA i Kanada; po zakończeniu „zimnej wojny” KBWE została przekształcona w 1995 r. w Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE).

że taka strategia polityki wschodniej była zbieżna z dążeniem do integracji europejskiej⁵⁶.

Od 1991 r. KLD jako członek EDU, w skład której wchodziły partie chadeckie, konserwatywne i liberalne, utrzymywał kontakty międzynarodowe. Liderzy KLD (J. Merkel, J. Lewandowski i D. Tusk) brali udział w konferencji EDU w Paryżu, podczas której wyrażono zgodę na przyjęcie nowych partii z państw Europy Środkowo-Wschodniej. Członkostwo w EDU umożliwiło KLD wymianę doświadczeń i dostęp do informacji dotyczących polityki europejskiej. W maju 1993 r. KLD był organizatorem konferencji EDU w Warszawie, na której omawiano kwestie integracji europejskiej oraz analizowano możliwości funkcjonowania partii centrowprawicowych w Europie Wschodniej. KLD miał odgrywać znaczącą rolę w utrzymywaniu kontaktów (w celu zaproszenia do członkostwa w EDU) z partiami politycznymi z Litwy, Łotwy, Estonii, Białorusi, Ukrainy i Rosji⁵⁷.

Kongres odnosił się także do polityki wschodniej w kontekście stosunków gospodarczych. Państwa powstałe po rozpadzie ZSRR były oceniane jako bardzo istotny rynek zbytu dla polskich produktów oraz usług. Z tego powodu dobre kontakty z Białorusią, Ukrainą i Rosją miały duże znaczenie dla polskiej gospodarki. Ubolewano, że nieprzewidywalna sytuacja polityczna u wschodnich sąsiadów utrudniała stabilną współpracę gospodarczą: „Wprawdzie handlować ze Wschodem jest dziś łatwo, nie zawsze jednak łatwo ściągać od rosyjskich czy ukraińskich kontrahentów należność za sprzedany towar”⁵⁸.

W 1994 r. w „Przeglądzie Politycznym” J.K. Bielecki pisał o sytuacji państw w Europie Środkowo-Wschodniej i perspektywach integracji europejskiej. Zauważał, że dawne państwa satelickie ZSRR i powstałe po jego rozpadzie kraje na początku były pełne nadziei i optymizmu. Po pewnym czasie radość z wyzwolenia się od komunizmu została zastąpiona pyta-

⁵⁶ *Uchwała programowa Kongresu Liberalno-Demokratycznego*, [w:] op.cit., red. D. Tusk, s. 303–304.

⁵⁷ *KLD w Europejskiej Unii Demokratycznej*, Zespół 2346: Unia Wolności, sygn. 222 (Archiwum Akt Nowych w Warszawie).

⁵⁸ *Liberalowie i Kongres Liberalno-Demokratyczny 1983–1993/ 17. Jak powinny kształtować się nasze stosunki ze Wschodem – z krajami dawnego ZSRR?*, Zespół 2346: Unia Wolności, sygn. 222 (Archiwum Akt Nowych w Warszawie).

niem o sposób tworzenia i rozwoju demokracji oraz o wybór sojuszy polityczno-militarnych. Dostrzegał wśród elit politycznych Europy Zachodniej brak zdecydowania w planowaniu integracji w kierunku wschodnim. Bielecki stwierdzał, że Unia Europejska powinna planować swój rozwój o kraje leżące w Europie Środkowo-Wschodniej, pamiętając przy tym, że nie można traktować ich jako jednolitej grupy. Każde z państw dawnej radzieckiej strefy wpływów miało swoją specyfikę oraz było w trakcie reform (specyficznych w zależności od kraju)⁵⁹. Lider KLD słusznie przewidywał, że Rosja będzie starała się odbudować swoją strefę wpływów z okresu ZSRR. Państwa wokół niej zostaną podzielone przez rosyjską doktrynę na „bliższe” i „dalsze”. Wraz z odtworzeniem dawnej radzieckiej strefy wpływów będzie narzucana rosyjska doktryna geopolityczna dzieląca we wspomniany sposób państwa. W kontekście polityki wschodniej J.K. Bielecki podsumowywał: „W końcu armia rosyjska nie może dłużej czuć się sfrustrowana – bo staje się, krok po kroku, jedynym gwarantem stabilizacji w Rosji. [...] Znowu stoimy przed wyborem. Ale tym razem główna odpowiedzialność za podjęcie lub zaniechanie działań spada na zachodnie demokracje. Jeśli Zachód zaakceptuje powrót «nowego starego porządku», świat nie zrealizuje szansy, jaka pojawiła się wraz z obaleniem komunizmu”⁶⁰.

Zakończenie

Podsumowując analizę polityki wschodniej w koncepcjach KLD, można zauważyć, że partia nie odwoływała się do historycznych koncepcji geopolitycznych – jedyną wzmianką było wyrażenie uznania dla myśli J. Mieroszewskiego z paryskiej „Kultury”. Silna proeuropejska orientacja Kongresu sprawiała, że wschodni kierunek polityki zagranicznej był w myśli politycznej tej partii zagadnieniem drugoplanowym. Pomimo stosunkowo krótkiego okresu funkcjonowania wspomnianej formacji na scenie politycznej postulatory i oceny KLD były zgodne z ówczesną strategią polskich rządów: polityka dwutorowości wobec ZSRR i niezależniających się re-

⁵⁹ J.K. Bielecki, *Polska i Wspólnoty Europejskie*, „Przegląd Polityczny” 1994, nr 23, s. 16–17.

⁶⁰ Ibidem, s. 19.

publik związkowych, dostrzeganie znaczenia niepodległej Ukrainy dla bezpieczeństwa Polski itp. Z racji na charakter KLD, który dużo miejsca poświęcał w swoich dokumentach programowych gospodarce i liberalizmowi, w rozważaniach na temat polityki wschodniej odnoszono się także do kwestii gospodarczych w relacjach ze wschodnimi sąsiadami, m.in. roli RWPG, odpowiednim prowadzeniu działań politycznych na Wschodzie przy równoczesnym dbaniu o interesy ekonomiczne Polski.

Summary

The Kongres Liberalno-Demokratyczny functioned on Polish political scene in years 1990–1994. In its program it referred to the free market, liberalism and secularism of the state. The leaders of the party were: Jan Krzysztof Bielecki, Janusz Lewandowski and Donald Tusk. In 1994 Kongres merged with Unia Demokratyczna and Unia Wolności was established.

The eastern policy in the program of the Kongres Liberalno-Demokratyczny was located on the second place, because the party focused mainly on European integration. The party was in favour of the independence of the former Soviet Republic, preserving good relations with the Soviet Union. The Kongres didn't refer to historical geopolitical conception. The party supported the independence of Ukraine, the existence of which was important for the security of Poland and the central and Eastern Europe.

Абстракт

Либерально – Демократической Конгресс функционировал на польской, политической сцене в 1990–1994 годах. В своей программе сослался на свободный рынок, либерализм и светское государство. Лидеры этой партии: Ян Кристофер Белески, Януш Левандовски и Дональд Туск. В 1994 году Конгресс соединился демократическом союзом и так образовалась «Уния Свободы».

Восточная политика по программе Либерально-Демократического Конгресса находилась на втором месте, потому что основное внимание было уделено европейской интеграции. Они призывали к независимости быв-

ших советских республик, одновременно поддерживая хорошие отношения к СССР.

Конгресс не обращался к историческим, геополитическим концепциям. Партия тоже поддерживала независимость Украины, чтобы обеспечивать безопасность Польши Центрально-Восточной Европы.